

Katona Géza

**A bűnperbeli bizonyítási eszközök fejlődése
a XVIII—XIX. században
A kriminalisztika magyarországi előzményei**

(Doktori értekezés tézisei)

Budapest 1973.

Katona Géza

A BÜNERBELI BIZONYITÁSI ESZKÖZÖK FEJLŐDESE A
XVIII-XIX. SZÁZADBAN.

A KRIMINALISZTIKA MAGYARORSZÁGI ELOZMENYEI.

/Doktori értekezés tézisei/

I.

A kitűzött kutatási feladat és tudományos előzményei

A jelenkor arculatát meghatározó gyors ütemű gazdasági, társadalmi és tudományos-technikai fejlődés, a büntető eljárás új hatályos szabályozása és a szocialista büntető eljárásjogtudomány művelése terén elért eredmények igényt támasztanak és lehetőséget biztosítanak a bünerbeli bizonyítás fejlődési sajátosságainak vizsgálatára.

A bünerbeli megismerésben a bizonyítási eszköz - mint az egész rendszer sajátosságait koncentráltan tükröző anyagi megnyilvánulás - elismerten fontos helyet foglal el. Alapvetően jogi jellegű, de sokrétű tulajdonságainak megfelelő, változatos tartalmi elemeket magába foglaló, komplex fogalom.

Jelen munka a bizonyítási eszközökkel és alkalmazásuk módszerével összefüggő jogi és kriminalisztikai tételek megalapozott tárgyalását kívánja előmozdítani a bizonyítási eszközök fejlődéstörténeti vizsgálata útján.

A bizonyítási eszközök fejlődését jellemző sajátosságok kutatása és megállapítása a tudományos vizsgálati módszer történeti és logikai elemeinek együttes alkalmazásával kísérelhető meg. A történeti elem teszi lehetővé a bizonyítási eszközöknek, mint a gazdasági, társadalmi, jogi és technikai fejlődés termékének vizsgálatát, a logikai elem alkalmazásával pedig kellő mértékű absztrakció útján az elemzés elvégzését.

A bizonyítási eszközök minőségét meghatározó, eltérő jellegű alkotó elemek vizsgálatának a tartalmi és formai oldal megkülönböztetése az alapja. Ezzel a módszerrel kísérelhető meg az egyes alkotó elemek fejlődésben betöltött szerepének és kölcsönhatásának megállapítása. A szocialista büntető eljárásjogtudomány művelői szakirodalmunk jelenlegi fejlődési szakaszában építően alkalmazzák vizsgálódásaik során a történeti szemléletet, de a bizonyítási eszközök fejlődési sajátosságainak részletekre is kiterjedő tárgyalását megnehezíti a magyar büntető jogtörténet viszonylagos kidolgozatlansága. Számos magyar büntetőjogász és jogtörténész fejezte ki már azt a véleményét, hogy különösen a késői feudalizmus kora tekinthető a magyarországi büntetőjogtörténet szempontjából fehér foltnak.

A bizonyítási eszközök fejlődéstörténeti áttekintését időbelileg a XVIII-XIX. századra, évszám szerint meg nem határozottan a török hódoltság és a Rákóczi szabadságharc utáni konszolidációtól a kapitalista fejlődés XIX. századbeli kiteljesedéséig terjedő időszakra korlátoztuk. Ez, természetesen, nem jelenti sem az előző fejlődési szakaszok jogtörténeti jelentőse-

gének lebecsülését, sem a későbbi fejlődés során létrejött normák és intézmények jelentőségének, a fejlődésre gyakorolt hatásának tagadását. A kutatott terület terjedelme, valamint a szakirodalmi adatok tanulmányozása mellett levéltári források közvetlen feltárásának szükségessége gyakorlati okokból is kizárta a vizsgált korszak bővítését.

A bizonyítási eszközök fejlődési sajátosságainak felkutatása nem választható el az ide kapcsolódó ismeretanyag tudományrendszerbeli elhelyezkedésének problémáitól. Nem közömbös, hogy a bizonyítási eszközök alkalmazásával összefüggő kérdések közül melyek voltak tétélesjogi, szokásjogi vagy tudományos szabályozás tárgyai, illetőleg melyek megoldását tekintették jogi rendezést nem igénylő hétköznapi feladatnak. Szükséges annak tisztázása is, hogy az egyes tudományosan szabályozott kérdéseket mely disciplina hatáskörébe utalták. Így kívánunk ugyanis választ kapni arra, hogy a XIX. század végén történt kialakulása előtt a kriminalisztikának a bizonyítási eszközök alkalmazásához kapcsolódva milyen tudományosan szabályozott előzményei voltak és ezek mely disciplina keretein belül keresendők. Az előzmények kialakulási és fejlődési folyamatának áttekintése a kriminalisztika jelenlegi disciplinális helyzetével, terjedelmével összefüggő kérdések tisztázását is előmozdithatja.

A tanulmányozott téma magyarországi tudományos előzményei rendkívül hézagosak. A késői feudalizmus inkvizitorikus vizsgálatának intézményeivel a burzsoa bizonyítási jog XIX. századbeli külföldi irodalmi

források részletesen foglalkoztak. A téma magyar-vonatkozású marxista szemléletű feldolgozására több kiváló magyar perjogi és jogtörténeti mű is ösztönzést ad. A történeti szemléletű mód térhódítása nyomán ilyen irányú kutatásokról mind a szocialista, mind a burzsoá jogi irodalomban egyre több feldolgozás tanuskodik.

II.

A lefolytatott vizsgálatok módszere

A bizonyítási eszközök összetett tartalmának megfelelően a feldolgozás elé állított célkitűzés megvalósítását komplex, több disciplina területére kiterjedő vizsgálódás útján kellett megkísérelni.

A bizonyítási eszközök fejlődéstörténeti áttekintéséhez szükséges ismeretanyagot a magyarországi perjog teljes kodifikátlansága miatt elsősorban a korabeli kisszámú hazai jogtudományi műből, továbbá a jogszolgáltatást befolyásoló külföldi tételesjogi és irodalmi forrásokból kellett összegyűjteni. A feudális perjogi szabályozás és a gyakorlat közötti éles szakadék különös jelentőséget adott a szinte teljesen feltáratlan magyarországi bizonyítási kazuisztika megismerésének.

A bizonyítási eszközök tartalmi elemeinek megállapítását az érintett tudományok, oktatási-, technikai létesítmények, intézmények, infrastrukturális berendezések fejlődéstörténetére vonatkozó források alapján kíséreltük meg.

Ezek sorában elsősorban a büntetőjogtörténet, a pszichológia, a filozófia, az orvostudomány és a felsőoktatás történetét kell megemlíteni. Nem kisebb a jelentősége a gazdasági, társadalmi, demográfiai fejlődést tükröző történeti műveknek vagy éppen a közlekedés, a híradás és a postai összeköttetések fejlődésére vonatkozó adatoknak sem. Ezen diszciplínák és tudományos források által nyújtott információk alapján tárható fel a bizonyítási eszközök tartalmi elemeinek fejlődése, állapíthatók meg a fejlődést elősegítő tényezők és kísérelhető meg a bizonyítási színvonal időszakos stagnálása mögött álló társadalmi, gazdasági vagy jogi tényezők kiderítése.

A tudománytörténeti források felhasználásához kapcsolódik a bizonyításra vonatkozó diszciplínák tudományrendszerbeli kérdéseinek fejlődéstörténeti áttekintése is. Így a bűnügyi tudományrendszer változásainak értékelése alapján kísérelhető meg annak megállapítása, hogy az univerzális tudományrendszer felbomlása, a tudomány specializáció, majd a generalizációs és integrációs törekvések hogyan befolyásolták a bizonyítási eszközök és alkalmazásukra vonatkozó normák fejlődését.

Annak tudatában, hogy a perbeli bizonyítás teljes magyarországi gyakorlatát egyetlen kutatás nem képes feltárni, ilyen jelentős korszakra vonatkozóan a vizsgálódást területileg, időbelileg, valamint módszerbelileg korlátozni kellett. A bizonyítási gyakorlat megismerésére a korabeli bűnperanyagok kutatása hét magyarországi és hét szlovákiai le-

véltárban folyt és reprezentatív kiválasztás alapján mintegy négyszer, XVIII-XIX. századbeli, tulajdonképpen vármegyei és városi bíróság előtt folytatott bűnper anyagának átvizsgálását eredményezte.

A levéltárak bűnperanyagának teljes átvizsgálásáról való lemondás bizonyára értékes adatoktól fosztja meg az értekezést, de a korabeli szakirodalmi források és az értékelt bűnperek - mint reprezentatív minták - alapján megbízható következtetések vonhatók le így is az általánosan elterjedt bizonyítási eszközök alkalmazásáról.

A jogszolgáltatási kazuisztika feltáratlansága és a korabeli hazai jogtudományi források nehéz hozzáférhetősége miatt a felkutatott tényanyag egy részét a jegyzetszerű hivatkozásokon kívül iratmelléklet alakjában csatoltam az értekezéshez.

III.

Az új tudományos eredmények összefoglalása

2 A./ A perbeli vizsgálat jogi kereteinek egyes fejlődési sajátosságai

- 1./ Az inkvizitorikus per jogi keretei lehetőséget nyújtottak a legálisan meghatározott bizonyítási eszközök létrehozására vagy megismerésére. A jogi kereteket egyrészt a bizonyítási eszközök tartalmi elemei, másrészt az uralkodó osztály igényei, a társadalomban kialakult osztályviszonyok határozták meg.

- 2./ A bünperbeli vizsgálat, az inquisitio kialakulása időbelileg követte az érzéki észlelés általános megismerésbeli jelentőségének térhódítását. Az inquisitio terjedelme az emberi megismerés fejlődésével párhuzamosan változott. Jelentős befolyást gyakoroltak rá az empirikus megismerés XV-XVI. századbeli eredményei és a racionális megismerés metódusaival foglalkozó XVII. századbeli - filozófiai-, logikai tételek.

- 3./ Az inquisitio kettős tagozódása: a büntett tényének bizonyítására irányuló inquisitio generalis és az elkövető kilétének, bűnösségének bizonyítására irányuló inquisitio specialis - a burzsoá perjogi elvek érvényesülésének XIX. századbeli korszakáig állt fenn. Az inquisitio kezdetben kizárólag a tanuszerzésre szorítkozott, később az emberi megismerés módszereinek fejlődése nyomán bővült ki a tárgyi bizonyítással, szakértői véleményekkel és az indiciumokkal.

- 4./ Magyarországon a perjog kodifikálatlansága folytán az inquisitio kettős tagozódása csak csiráiban alakult ki. Az itt megvalósult változatos inquisitio formák az ország gazdasági-, társadalmi elmaradottságának és a jogrendszer szokásjogi beállítottságának következményeként több évszázados fejlődési szakaszeltolódásával csupán a tanuszerzésre korlátozódtak.

- 5./ Az inkvizitorikus vizsgálat strukturája és jellege a legálisan kötött bizonyítási rendszer elveivel összhangban és kölcsönhatásban alakult ki. A legálisan kötött bizonyítási rendszer - az

officialitás elvével is megegyezően - lépésről-lépésre pozitív eljárási szabályok közlésevel határozta meg a perbeli bizonyítás folyamatát. A bizonyítékokhoz fűződő bizonyító erő legális megállapítása felmentette a jogalkalmazót a tartalmi értékelés kötelezettsége alól. A legálisan meghatározott kritériumok lehetővé tették a bizonyítékok bizonyítóerejének összeszámlálásszerű meghatározását és ennek nyomán a releváns tények egyszerű összeadás-kivonás útján történő bizonyítását.

- 6./ A legálisan kötött bizonyítási rendszer bizonyítékértékelési felfogása ismeretelméletileg az érzéki észlelés szerepének monopolizálásán alapult. A perjog azokat a bizonyítékokat tekintette alkalmasnak a perbeli bizonyítás céljaira, amelyeknek tartalma a bizonyítandó főtényt közvetlen érzéki észlelése útján keletkezett.
- 7./ A gazdasági-, társadalmi fejlődés, főleg a XVIII. században, egyrészt, a polgárság politikai törekvései és a feudális jogszolgáltatás onkényével szembeni érdekvédelmi igényei, másrészt, a tudományos-, technikai fejlődés útján a feudális bizonyítási intézményekkel és tettelekkel ellentétes irányzatokat hozott létre. Ezen fejlődésnek látványos eredménye, de ugyanakkor a további változások kiindulási pontja lett a legálisan szabályozott tortura eltörlése.
- 8./ Az európai országok XIX. századbéli történelmében a kizsákmányolással szemben porondra lépő proletariátustól való félelem hatására a feu-

dális birtokos osztályok és a burzsoázia között mindenütt kialakult kompromisszum a burzsoá perjogi rendszer retrográd vonásait erősítette és negatív irányba befolyásolta a specializálódó bűnügyi tudományok fejlődését is.

Vulga

3. / A tanu és a gyanúsított vallatása

- 1./ A tanubizonyítás eszköze a ténytanu érzéki észlelésen alapuló vallomása volt. A ténytanu, aki a korai feudalizmus bűnperében még mellékes szerepet töltött be, az érzéki észlelés megismerésbeli funkciójának helyreállítása után a leggyakrabban igénybevett bizonyítási eszköz forrása lett.
- 2./ A tanuk perbeli bekapcsolására a jogi normák a vádelvnek megfelelően sokáig nem tartalmaztak előírásokat. Az officialitási elv térhódítását követően azonban - részben a tanuzással szembeni közömbösség fokozódása miatt - a XVIII. század végétől már a perjogi kódexek pozitív előírásokat közöltek a tanuk felkutatási módszereire. Ezek a normák csupán rövid időre kaptak helyet a perjogi kódexek lapjain, mert a burzsoá törvényhozás és eljárásjogtudomány később mellőzte és a közbiztonsági szervek mesterségbeli fogásai közé sorolta őket.
- 3./ A gyanúsított nyilatkozatának két oldala - a büntetőjogi felelősség elismerése, illetve a büntett elkövetésével kapcsolatos ténybeli ismereteinek közlése - a bizonyítási rendszer elveinek megfelelő sullyal érvényesült. A vádelves

eljárásban a büntetőjogi felelősség elismerésére vonatkozó nyilatkozatnak perdöntő jelentőséget tulajdonítottak. A késői feudalizmus officialitáson alapuló inkvizitorikus perében a gyanusított beismerő nyilatkozatát a legerősebb bizonyítéknak tekintették, de elvileg megkövetelték, hogy a gyanusított azt ténybeli ismereteinek közlésével is támassza alá.

- 4./ A tanu és a gyanusított vallatását kiterjedt előkészületek előzték meg. Az előkészületek középpontjában a vallatás alapját képező kérdőpontok összeállítása állott. A tanuvallatási kérdőpontok összeállítását a vádelv alapján álló perjogi források a bizonyítást kezdeményező ügyfélre bízták /deutrális pontok/, a gyanusított vallatásának kérdőpontjait /interrogatoria/ a hatóságnak kellett összeállítania a perjogi kódexek által megadott minták alapján. A generáliák a vallatott személy kilétének megállapítására, rendi állásának, vagyoni körülményeinek tisztázására, a speciális kérdőpontok pedig a bizonyítandó tényre vonatkoztak. In thési következetesen tiltották az u.n. "fogós", vagy a szuggesztív kérdéseket. Az inkvizitorikus bünper vizsgálójának gyakran deklarált pártatlansága ellenére tilos volt a mentőkérdések feltétele, de következetesen előírták az alibi igazolását.

- 5./ A vallatási metodika azon a felfogáson alapult, hogy egyrészt a vallatott személy érzéki észlelés útján képes a perbeli tények megismerésére és a valóságnak megfelelő vallomás megtételére; másrészt az igazmondásra vonatkozó vallási-,

erkölcsi-, és jogi normák hatására - esetleges ellentétes érdekeivel szemben is - a valóságnak megfelelő vallomást akar tenni.

Az inkvizitorikus vizsgálat során alkalmazott vallatási metodika elsősorban logikai tételekre épült. A késői feudalizmus alapvető perjogi forrásai a római császári jogra hivatkozva tiltották az olyan kérdések feltételét, amelyek a bizonyítandó ténnyel kapcsolatos közlést tartalmaztak és általánosságban mozgó kérdezést irtak elő. A kérdőpontos vallatást a XIX. században a burzsoá perjogi elvek érvényrejuttatásáig alkalmazták. Pszichikai mozzanatok tudatos érvényesítését a kérdőpontos vallatási módszer kizárta.

- 6./ A vallomástételi kötelezettséggel szembeszegülő gyanúsítottal vagy tanuval szemben "makacsságtörő kérdések, vagy kérdésrendszer" alkalmazását ajánlották. A makacsságtörés érzelmi ráhatás vagy értelemreható érvelés útján történhetett. A makacsságtörő kérdéseknek láncszerűen kellett a tagadásban levő személyt körülvenniök és igazmondásra késztetniök. Az érzelmi ráhatás /rábeszélés vagy fenyegetés/ elkerülhetetlen ellentétbe került a szuggesztíót, a fogós kérdéseket tiltó, a vallomástétel önkéntességét előíró normákkal.
- 7./ A makacsságtörés végső eszköze a gyanúsított torturális vallatása, vagyis lelki ellenállásának fizikai fájdalom okozásával való megtörése volt.
- 8./ A legálisan szabályozott tortura megszüntetése a XVIII. század végén az inkvizitorikus bűnpert

alapvető intézményétől fosztotta meg és ösztönzőleg hatott a vallatási metodika fejlődésére.

A tagadó gyanúsítottra a tanukkal, vagy büntársaival való szembesítés, illetve helyszíni kihallgatás során a büntett nyomainak elétárása /holttest bemutatása, a sérült betegágyához való kísérése/ útján igyekeztek befolyást gyakorolni.

9./ A XIX. század első felében a gyanúsított és a tanuk vallatása során megkezdődött a pszichológiai módszerek korlátozott mérvű tudatos alkalmazása. Bár a materialista és racionalista filozófusok már a XVII. században feltárták az emberi megismerés több fontos pszichológiai törvényszerűségét, a tortura árnyékában ezek alkalmazása szóba sem kerülhetett. A legális tortura megszüntetése után a bizonyítási eszközök iránti társadalmi és jogi igények fokozódása szükségessé tette a pszichológia tudományosan kidolgozott eszközeinek bűnperbeli alkalmazását, kialakítva a bűnügyi pszichológiát. A pszichológiai eszközök bűnperbeli tudatos alkalmazása a politikai és tudományos reakció térhódításának időszakában kezdődött és ez az új disciplina jellegét negatívan befolyásolta.

10./ Magyarországon a pszichológia tudományos módszereinek bizonyításbeli alkalmazására a jogszolgáltatás szerveinek alacsony kulturális, szakmai színvonala miatt sem kerülhetett sor. A törvényes makacssági büntetések és a hallgatólagon eltűrt, a XIX. század eleji bűnhullámok nyomán fokozódó hatásági terror a feudális birto-

kos osztály szemszögéből nézve feleslegessé tette a pszichológiai eszközök alkalmazását.

11./ A legális tortura megszüntetése után kísérletek történtek az antropológia és a physiognomia bűnperbeli alkalmazására is. A gyanúsított magatartásából és külső testi sajátosságaiból lelki tulajdonságaira levont következtetes segedindíciumként kapcsolódott be a bizonyításba. Az antropológia és a physiognomia számos tétele a XIX. század végén a kriminálantropológia keretén belüli éledt ujjá.

12./ A tanuvallomás bizonyító erejének megállapítása formális, elsősorban a tanu rendi helyzetéből, személyi tulajdonságaiból kiinduló értékelés alapján történt. Az értékelés gnoszéológiai alapja a bizonyítandó főtényre vonatkozó érzéki észleles mechanikus szemleletű felfogása volt. Ennek megfelelően a bűncselekménynek a gyanúsított által történt elkövetését teljes bizonyító erővel bizonyította két alkalmas tanu saját érzéki észlelése alapján, a büntett tényállásának lényeges elemeire vonatkozóan tett vallomása.

E szabály, bár utoljára a XIX. század derekán szerepelt hatályos perjogi kódexekben, a jogtudatban lényegesen tovább fennmaradt.

13./ A tanu és a gyanúsított vallomása a közvetlen bizonyítékészlelést nélkülöző inkvizitorikus bűnperben írásbeli okirat alakjában vált bizonyítási eszközzé. A vallomások rögzítésének

vitathatatlan érvényű - a gyakorlatban mégis hiányosan alkalmazott - követelményei voltak:

- a vallasra vonatkozó adatok feltüntetése;
- a vallomások, nyilatkozatok külön-külön, a vallomástevő saját szavaival történő rögzítése.

A vallomásokat egészen a XIX. század végéig kérdés-felelet alakjában, kéthasábosan rögzítették, feltüntetve a vallasok során végrehajtott szembesitéseket és esetenként, a kihallgatott személy magatartásában bekövetkezett változásokat is.

14./ A hosszabb előkészületek után elvégzett, kérdés-felelet alakban rögzített vallasok helyett már a XVIII. század elejétől kezdve az előallított gyanusított un. sommás vallasát is alkalmazták. Perjogi kódexek és tudományos művek egyaránt hangsúlyozták a sommás vallas gyorsaságából, meglepetésszerűségéből adódó taktikai előnyökét.

15./ Az eskünek, mint önálló bizonyítási eszköznek a szerepe a késői feudalizmusban fokozatosan megszűnt és a tanuvallomáshoz kapcsolódó, vallasos meggyőződésen alapuló, igazmondást előmozdító, bizonyító erőt biztosító eszközzé vált. A feudális uralkodóosztály és a burzsoázia közötti kompromisszum keretében más feudális perjogi intézményekkel együtt a polgári jogrendszer a tanuesküt is átvette, bár hatásossága a jól áttekinthető feudális kötelek megszűnésével csökkent.

Uwey

C./ A tárgyi bizonyítás. A szemle. A szakértők

1./ A tárgyi bizonyítás az általános megismerés fejlődésével megegyező folyamaton ment át. A fejlődés kiindulási pontja a bizonyítandó ténynek, a büntett eredményének és az elkövetés tényének a bíró által, közvetlen érzéki észlelés útján történő megismerése volt. Később a racionális, intellektuális megismerés jelentőségének elismerése lehetőséget nyújtott a bizonyítandó tények körének lényeges bővítésére. A büntetőjog u.n. alkalmazott tudományainak a korban végpement kialakítása és fejlesztése kedvezőbb lehetőségeket nyújtott a tárgyi bizonyítás körének kiterjesztéséhez, hatásosságának fokozásához.

2./ A tárgyi bizonyítás fejlődése és az inkvizitori-
kus bűnperbeli bizonyítás jogi szabályozása között nyilvánvaló ellentmondások jöttek létre. A jogi szabályozás a korai feudalizmusban a tárgyi bizonyítást az elkövető és a büntett között a tettenérésben megnyilvánuló kapcsolatra, a késői feudalizmus XVII-XVIII. századbeli fejlődési szakaszában pedig a tényállás tárgyi oldalának, a corpus delictinek megállapítására igyekezett korlátozni. A XIX. század közepére a tárgyi bizonyítás fejlődése szétfeszítette ezeket a kereteket és lehetőséget nyújtott a gyanúsított kiletére és bűnösségére vonatkozó következtetések levonására is. A jogi szabályozás a tárgyi bizonyítással szemben támasztott igények korlátozásával fékezte a tartalmi oldal fejlődését. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a tárgyi bizonyítá-

tás objektumai közé - a technikai lehetőségek ellenére - csupán a makroszkópikus mérettartományba tartozó jelenségeket sorolták.

- 3./ A késői feudalizmus perjoga kirekesztette ugyan formálisan a tárgyi bizonyítási eszközöket a, törvényes bizonyítási eszközök sorából, mégis a generalis inquisitio során kötelezően megállapítandó corpus delictihez csatolva, elvileg a perbeli vizsgálat továbbfolytatásának elengedhetetlen feltételévé tette.
- 4./ A tárgyi bizonyítás kiindulási pontja, alapvető intézménye, a szemle a késői feudalizmusban jelentős fejlődésen ment keresztül. A magyar perjogi gyakorlatban birtokok jogellenes elfoglalásának, majd emberölések ügyében a halál tényének megállapítására alkalmazott szemle a bizonyítandó tény közvetlen érzéki észlelés útján történő megismerésében merült ki. A megismerési módszerek hatékonyságának fokozódásával bővült a szemletargyak köre és a XVIII-XIX. századfordulóra magában foglalta: 1./ a büntett eszközöket; 2./ a bűnmaradványokat; 3./ a helyszíni nyomokat; 4./ helyszíni állapotot. A jogellenesen létrehozott állapot észlelése mellett sor kerülhetett a tárgyi elváltozásoknak megállapítására is.
- 5./ A szemle perjogilag az ügyfelek által beszerzett, vagy hivatkozott tárgyi bizonyítékok bírói észlelésére irányuló vizsgálati cselekménynek, illetve bizonyítékok beszerzésére irányuló, a natóságok által alkalmazott "bizonyítási eszköznek" minősült.

- 6./ Az inkvizitorikus perjog a szemle tartását kötelezően írta elő az un. "nyomot hagyó bűntettek" esetében. A XVIII. század végére perjogi szabályozásban is tükröződött a szemle hármastagozódása: 1./ a hatóságok által végrehajtott helyszinbiztosítás; 2./ a tulajdonképpeni szemle; 3./ a szemle eredményeinek jegyzőkönyvben, szükség esetén rajzban történő rögzítése. Ezen túlmenően tartalmi, metodikai utmutatások létrehozását megakadályozta az univerzális perjogi rendszer felbomlása, erre csak a kriminalisztika kialakulása után került sor.
- 7./ A szemle megállapításai a perbeli bizonyításban a corpus delictihez kapcsolódva foglaltak el sajátos helyet. A szemle az elkövetőre vonatkozóan indiciumokat hozott létre.
- 8./ A szakértői tevékenység formailag az un. vegyes szemle keretében jelent meg a perbeli bizonyításban. Kialakulása és állandóan gyorsuló fejlődése az emberiség rendelkezésére álló ismeretanyag növekedésének és a tudomány specializálódásának függvényeként ment végbe. Az univerzális tudományrendszer érvényesülésének időszakában, viszonylag fejletlen ismeretanyag birtokában a perbeli bizonyítás lemondhatott a szakértők igénybevételéről. A XVIII. század végéig szinte kizárólag az élet, testi épség és nemi erkölcs elleni bűncselekmények vizsgálatába vontak be szakértőket. A perjogban a különös szakértelem fogalma a XVIII. század végén jelent meg. Ezt követően fokozódott a szakértők igénybevétele, az ismeretanyag bővülésével pedig csökkent az egyes szakértők által átfogott szakterületek terjedelme.

- 9./ Az érzéki észlelésre koncentrált megismerési felfogás a szakértői tevékenységgel szemben támasztott gyakorlati jogi igényekkel eleve ellentétben állt. Az élet elleni bűncselekmények kapcsán leggyakrabban igénybe vett szakértőktől, az orvosoktól és sebészekről rendszerint a kauzalitásra vonatkozóan vártak állásfoglalást. A XIX. század elejére felismerték a racionális megismerési metódusoknak a szakértői bizonyításban betöltött szerepét, de a feudális perjog képtelen volt a racionális megismerés elvét a bizonyíték értékelési rendszerével összhangba hozni. Esetenként a szakértői véleménynek mint "racionális tanu" állásfoglalásának bizonyító erejét tagadták, más esetekben viszont, ellentétes végletként, a szakértői vélemény kritikátlan elfogadását irták elő.
- 10./ A legális tortura megszüntetése után a burzsoá jogfejlődés elemeinek hatására a feudális perjog megkísérelte a szakértői vélemény bizonyítóerejének fokozását és beillesztését a legálisan kötött bizonyítási rendszerbe. A bizonyítékértékelés formális koncepciójának megfelelően megkezdtek az orvosszakértői vélemények két fokozatu felülvizsgálati rendszerének kialakítását, hogy mentesítsék a bíróságokat a szakértői vélemények tartalmi értékelésének kötelezettsége alól.
- 11./ A késői feudalizmus korának magyarországi jogszolgáltatásában a szakértői bizonyítás gyakorlatilag az orvosok, sebészek tevékenységéhez kapcsolódott. Az ország gazdasági-, politikai

helyzetéből adódó rossz orvosi ellátottság mindvégig akadályozta az orvosszakértői tevékenységet. A XVIII. század végéig külföldi egyetemeken folyó orvoscépzés és egyes tehetséges orvosok tevékenysége nyomán azonban a szakértői bizonyításban kiemelkedő eredmények is jöttek létre. Különösen ösztönzőleg hatott a XVIII. századvégi felvilágosodás a bírósági orvostan magyarországi kialakulására és művelésére. A XIX. században - egyes felüldülési szakaszokat kivéve - a bírósági orvostan művelése visszaesett és ez érezhetően hatott a gyakorlati szakértői tevékenységre is.

12./ Az univerzális perjog, a jurisprudentia a XVIII. században a bírósági orvostan tétéleit felhasználva, részletesen szabályozta az orvosszakértők feladatait is. Meghatározták a halottszemle, a boncolás, az exhumálás szakmai normáit, a sérülések minősítéséhez irányelveket adtak és körvonalasták az ismeretlen holttestek azonosításával kapcsolatos orvosi feladatokat. A XIX. században államigazgatási jogszabályok rendezték a bírósági orvosi tevékenység fontosabb kérdéseit és kialakították a szakértői láttelelet ma is alkalmazott felépítését.

13./ Kémiai vizsgálatokra a késői feudalizmus korában szinte kizárólag méregkimutatási céllal került sor. A kémia fejlődésének u.n. "orvoskémiai" korában az egyes polihisztor orvostudósok által végzett objektív, kémiai reakciókon alapuló méregkimutatási vizsgálatok a korabeli szakértői tevékenység élvonalában állottak. A

XIX. század folyamán azonban, midőn a kémia fejlődése már az ipari technológia igényeihez kapcsolódott, az ország fokozódó gazdasági elmaradottsága akadályozta a bírósági kémia magyarországi kialakulását is, s e folyamatban csak egyes elszigetelt kezdeményezések - pl. a Bírósági Vegyészeti Intézet megalakítása - gyakoroltak időlegesen kedvező hatást.

14./ Az orvosszakértői tevékenység interdisciplináris generalizációs feladatokra is kiterjedt. Kezdetben az orvosok végezték a kémiai elemzéseket is, majd a XIX. században esetenkénti mikroszkópikus vizsgálatokkal, egyszerűbb fegyvervizsgálatokkal mozdították elő a perbeli bizonyítást, vagy konzultációs segítséget nyújtottak a természettudományosan képzetlen bírácoknak.

15./ Az okiratok vizsgálatára a feudalizmus korában - különösen a hosszas háborus időszakokban elharapózott hamisítások leleplezése céljából - állandóan szükség volt. A jogi források részletesen ismertették a hamisítások felfedezésének módszereit. Ezeknek alkalmazását azonban nem szakértelmet igénylő feladatnak, hanem olyan tevékenységnek tekintették, amelynek szabályait minden írástudó embernek ismernie kell. Az okiratok, pecsétek vizsgálatát a bíró szemle keretében végezte, vagy a kiállító hatóság nyilatkozott a kérdéses okirat hitelességéről. Az okirat eredetiségének megállapításához felhasználták az írás jellegzetességeit, a pecsétnyo-

mat formai sajátosságait, a viasz anyagának és a pecsét felfüggesztésére alkalmazott zsinagnek a vizsgálatát. A kézírás és az aláírás vizsgálatának alapját sokáig a karakter megállapítása képezte és csupán a XIX. század közepén kezdték meg az egyes írásjelek elemzését. Az írásutánzással szemben az írásösszehasonlítást végző bíró, jegyző, vagy iskolamester védtelen volt. Szakértőt csupán ismeretlen írásjelek vizsgálatára vontak be. Az írásösszehasonlítás során tett megállapításoknak - az irodalmi források és a jogszolgáltatási gyakorlat szerint - nem tulajdonítottak bizonyító erőt, ezek legfeljebb más bizonyítékok hatását növelték.

D./ Az indiciumok perbeli alkalmazására vonatkozó szabályozás fejlődése

- 1./ A törvényes bizonyítási eszközök körének és tartalmának legális meghatározása kizárta a tudományfejlődés által létrehozott újszerű bizonyítási módszerek alkalmazását. Erre a tortura megszüntetése után a figyelem középpontjába került indicium-bizonyítás nyújtott lehetőséget.
- 2./ A késői feudalizmus perjoga az indicium fogalmát rendkívül kiterjesztetten értelmezte. Indiciumnak tekintett minden olyan körülményt, amelynek alapján meghatározott személlyel szemben bűncselekmény elkövetésére vonatkozó észszerű gyanu vagy feltételezés keletkezett. Másoldalról viszont indiciumként szerepelt minden

olyan jelenség is, amely akár a bizonyítékforrás elégtelensége, akár a bizonyítékban tükröződő megismerési folyamat hiányosságai, akár a bizonyítandó főtényhez való lazább kapcsolata folytán nem minősülhetett törvényes bizonyítéknak.

- 3./ A perjog az indicium fogalom alapvető kritériumának tekintette az indicium gyanút keltő hatását. A jogalkalmazó szubjektumában lejátszódó pszichikai folyamatot azonban mechanikusan értelmezve szillogisztikus műveletre egyszerűsítette és példálózva felsorolta a gyanú különböző fokozatainak kialakítására alkalmas indiciumokat.
- 4./ Az indiciumok a bűnperben nem csupán csökkent értékű bizonyítási eszközként szerepeltek. Az indiciumok szervesen beilleszkedve az inkvizitorikus perstruktúrába, egyes vizsgálati cselekmények törvényes feltételeként gerincét képezték az inkvizitorikus per garanciális biztosítékrendszerének. Az indiciumokra vonatkozó tételesjogi, vagy tudományos művekben szereplő taxációk meghatározták a perbeli vizsgálat irányát, és módszereit, mind a generalis, mind a specialis inkvizíciós szakaszokban.

Az indiciumok a feudális uralkodó osztály tudatában a hosszas jogszolgáltatási gyakorlat során induktív úton létrejött normáknak tekinthetők, amelyek a késői feudalizmus korában már az eredeti tapasztalatszerzési folyamattól elkülönített hipotetikus, vagy axioma-

tikus tételek alakját vették fel. Mind az axiómákkal történő bizonyítás, mind az indiciumokat felsoroló perjogi taxációk összhangban voltak a késői feudalizmus jogtudományát uraló skolasztikus felfogással.

- 5./ Az indiciumbizonyítás középpontjában értékítéletet kifejező, az uralkodó osztály szemléletét tükröző, a kor vallásos világnézetéhez kapcsolódó közvéleménymegnyilvánulások: a rossz hírűség és a könnyelmű, istentelen életmódra vonatkozó híresztelések állottak. A kapitalista fejlődés nem csökkentette az ilyen indiciumok jelentőségét, csupán tartalmukat módosította a burzsoázia szemléletének megfelelően.
- 6./ Az indiciumok, közöttük is különösen a rossz hírűség, hosszú időre meghatározták a kizsákmányoláson alapuló társadalmak jogszolgáltatásában a perbeli vizsgálat modelljét: a gyanúsított rossz hírűségéből valamely konkrét bűncselekmény elkövetésére irányuló gyanu létrehozását.
- 7./ Az indiciumtan kategorizálási módszerei közül jogi hatásukat tekintve maradandóak voltak a következő szempontok szerinti felosztások: a./ az indicium és a bizonyítandó főtény közötti távolság alapján: távoli-, közeli és legközelebbi indiciumok; b./ a keletkezési időpont szerint: a büntett elkövetése előtt-, alatt- és után létrejött indiciumok; c./ a bizonyítási jelentőségük szerint: valamennyi bűncselekmény bizonyítására alkalmas általános és egyes bűn-

cselekménykategóriáknál szerepet játszó különös indíciumok.

8./ Az indiciumtan, amely szerves részét képezte a jurisprudentiának, az univerzális tudományrendszer megszűnése után kiszorult a perjogból, hogy később a XIX. század végén az akkor kialakult krimináltaktika tételeiben kapjon újra helyet.

E./ A bizonyítási eszközök fejlődésének általános sajátosságairól

- 1./ A bizonyítási eszközök XVIII-XIX. században végbement fejlődése során egyes elemek viszonylag állandó jelleggel fennmaradtak, mások véglegesen megszűntek, további elemek pedig időleges szünet után, más körülmények között, magasabb szinten ujratermelődtek.
- 2./ A bizonyítási eszközök tartalmi elemeire lényeges befolyást gyakorolt a gnoszeológia fejlődése. A gnoszeológia alkalmazásában a tudatos elem hiánya történelmileg is jelentős fáziseltolódást hozott létre az általános tudományos és a perbeli megismerés fejlődési szakaszai között. E kapcsolat tudatosságának a XVIII. századtól kezdődő fokozódása meggyorsította a perbeli megismerésre vonatkozó elméleti törvényszerűségek fejlesztését is.
- 3./ A személyi és tárgyi jellegű bizonyítási eszközök fejlődésüteme eltérő volt. A tanu és a gyanúsított vallatására vonatkozó szabályozás az érintett szektor tudati jellegénél fogva viszonylag lassabban változott. A vallatási metodika

számos, viszonylag állandó elemet tartalmaz, fejlődésében a jogi szabályozás fordulópontjai és a tudatos pszichológiai érdeklődés fokozódása okoztak időleges gyorsulást. A tárgyi bizonyítás XVIII-XIX. századbeli fejlődéstörténetét a viszonylag állandó tartalmi elemek ritkább előfordulása jellemzi, bár a rendszeresen, széleskörben alkalmazott tárgyi bizonyítási eszközök fejlődése a magyarországi gazdasági-, társadalmi átalakulás vontatott ütemének megfelelően, lassan ment végbe.

4./ A gazdasági-, társadalmi fejlődés a bizonyítási eszközök alkalmazását elsősorban a jogi szabályozás megváltoztatása útján befolyásolta. Jelentős volt azonban az a hatás is, amelyet a gazdasági-, társadalmi fejlődés a bizonyítási eszközök tartalmi elemeire az infrastruktúra, a kulturális, tudományos intézmények és nem utolsósorban a technikai színvonal megváltoztatása útján kifejtett. Mindaddig, amíg a gazdasági-, társadalmi fejlődés hatása teljes terjedelmében ki nem bontakozott, nem alakulhatott ki minőségileg új szakasz a bizonyítási eszközök alkalmazásában sem.

5./ A bizonyítási eszközökre vonatkozó szabályozás fejlődését jelentősen befolyásolták a XVII-XIX. században a tudományrendszer felépítésében végbement változások. Nemcsak a bizonyítási eszközökre és alkalmazásuk módszereire vonatkozó szabályozás részletessége, hanem e normák elhelyezkedése az univerzális jellegű jurisprudentiában, majd ennek felbomlása után jelentős késéssel kia-

kult specializált bűnügyi tudományokban is megváltozott. A tudományrendszer struktúra az interdisciplináris kapcsolatok előmozdításával vagy hátráltatásával érdemileg befolyásolta az egyes disciplinák fejlődését.

6./ A XVIII. századbeli univerzális jellegű perjogi tudomány ismeretanyaga kiterjedt az akkor még egységes perbeli vizsgálatban alkalmazott valamennyi bizonyítási eszköz szabályozására. A jurisprudentia így az anyagi és alaki büntetőjogi normákon kívül a korabeli színvonalon és mennyiségben a bírósági orvostan, a pszichiátria és a későbbi kriminalisztika területének megfelelő tételeket is nyújtott.

7./ A jurisprudentia a felsőfoku jogi oktatás tárgya volt, tudományos művelését a korabeli jogi irodalom egészével megegyező színvonalú kiadványok jelzik. Ezen disciplina univerzális jellegű normái, amelyek szabályozták a személyi és a tárgyi bizonyítási eszközök fogalmát és alkalmazásuk módját, a később specializálódott bűnügyi tudományok, ezek között a kriminalisztika előzményeinek tekinthetők.

IV.

Az értekezés témakörére vonatkozó közlemények
jegyzéke

- 1./ Kriminálisztika. Általános rész. Budapest, 1961.
II. fejezet, 2. pont szerzőjeként.
- 2./ A bűnügyi technikus kézikönyve. Budapest, 1963.
IV. fejezet, 1. pont szerzőjeként.
- 3./ Az un. valószínűségi szakértői vélemények értékeléséről. "Kriminálisztikai Tanulmányok". 3. kötet. Budapest, 1964.
- 4./ A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban. Budapest, 1965.
- 5./ A bűnelkövetési módszerek vizsgálatának tapasztalataiból. "Belügyi Szemle" IV. évfolyam, 1966. 2. szám.
- 6./ A bűn nyomában. Fejezetek a kriminálisztika történetéből. Budapest, 1968. /Dr. Kertész Imrével szerzőként/.
- 7./ A nyomtan előzményei. "Belügyi Szemle" VII. évfolyam, 1969. 12. szám.
- 8./ Az Országos Bűnügyi Múzeum történeti kiállításának forgatókönyve. Budapest, 1970.

- 9./ Orvosszakértői vélemények a pesti városi bíróság előtt a XVIII. században. "Orvostörténeti Közlemények". 1971. 60/61. szám.
- 10./ Mozzanatok a Tolna megyei bíróságok ítélkezési gyakorlatából az abszolutizmus első szakaszában. "Tanulmányok Tolna megye történetéből". III. kötet, 1972.
- 11./ Zur geschichte der Kriminaltechnik: Ober die Spurenverfolgung. "Kriminalistik und forensische Wissenschaften". 1972. 7. szám.
- 12./ A nyomozás egyes kérdéseinek intézménytörténeti áttekintése. "Jogtudományi Közlöny". XVII. új évfolyam, 1972. 10. szám.
- 13./ A Budapesti Államrendőrség megalakulása 1873-ban. "Belügyi Szemle" XI. évfolyam, 1973. 1. szám.
- 14./ Die Entwicklung des Zeugenbeweises. "Kriminalistik und forensische Wissenschaften" /nyomdai előkészítés szakában/.
- 15./ Die Entwicklung des Sachbeweises. "Kriminalistik und forensische Wissenschaften" /nyomdai előkészítés szakaszában/.